

İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE FELSEFİ YAKLAŞIMIN ÖNEMİ

Prof. Dr. A. Dinç Alada

İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Özet

20. yüzyılda Bilimler için **Kesinliklerin Sonu** ilan edilirken, üç asır öncesinden geleceğin açık olduğu felsefi tutumunu kazanan iktisat bilimi bugün paradoksal bir şekilde kesinliğe ulaşma amaçlı geleneğin etkisi altındadır.

1946 sonrasında Neo klasik iktisadın formel yaklaşımına karşı, iktisadi düşünce tarihinin erken kazanımlarına sahip çıkmak gerekmektedir. Bu çizgiyi 20. Yüzyıl iktisat düşüncesinde temsil edenlerden hareketle kesinliğe ulaşma projesini eleştirmek için öncelikle, denge, belirsizlik, akılcılık, karar alma hadiselerini, kesinlik sorunsalı yerine doğruyu arama sorunsalı içinde değerlendirme anlayışına dönülmelidir. 'Açık evren', a priori-a posteriori ayrılmazlığı, tümdengelim-tümevarım dengesi gibi felsefi-yöntemsel tutuma sahip çıkarak, iktisadın diğer sosyal bilimleri 'sömürgeleştirmesi'ne karşı sosyal bilimlerin buluşmasına katkıda bulunmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi düşünce tarihi, iktisat ve felsefe, bilim felsefesi, indeterminizm, kesinlik.

The Role of Philosophical Approach in Economic Thought

Abstract

As it was declared that the 20th century is 'The End of Certainty' for Sciences, the political economy which, three centuries ago had adopted the philosophical attitude that the future is open, is today paradoxically under the influence of the tradition of reaching certainty.

It is necessary to claim the early gains of the history of economic thought against the formal approach of neoclassical economics after 1946. In order to criticise the project of reaching certainty starting from the representatives of this approach in the 20th century, it is first of all necessary to return to the understanding of evaluating the questions of equilibrium, uncertainty, rationality and decision-making within the problematic of searching for the truth, rather than within the problematic of certainty. It is necessary to make a contribution to the gathering together of social sciences against the 'colonisation' of social sciences by economics, by claiming philosophical-methodological attitudes such as 'open universe', the inseparability of a priori-a posteriori, the balance of deduction-induction.

Keywords: History of economic thought, philosophy and economics, philosophy of science, indeterminism, certainty.

İktisat Düşüncesinde Felsefi Yaklaşımın Önemi

1. Giriş

İktisat düşüncesinde 1946'dan günümüze hakim neoklasik iktisadın ana felsefi tutumu kesinliğe ulaşma hedefi ekseninde belirlenmektedir. Ampirik bilgi arayışları ile formelleştirme çabası arasındaki dengenin ikinci lehine bozulduğu bir yaklaşım, bu iktisat okulunun bakışına hakim olmuştur. Diğer iktisat okul ve yaklaşımlarında ise, 1960'lı ve 70'li yıllar dışarıda bırakılırsa, bu kırılma çok fazla belirgin hale gelmemiştir. Sadece geçmiş iktisat düşüncesinin aktarımı olmayan ve iktisat biliminin bir alt uzmanlık dalı şeklinde tanımlanamayacak olan 'iktisadi düşünce tarihi', ampirik ve biçimsel sorularla karşılanamayan karar alma, denge, belirsizlik, akılcılık gibi temel kavramların tartışılabildiği, felsefe ile bağın kurulabildiği zemindir. Felsefe ve bilim, kesinliğin öne çıktığı, formel veya biçimsel kaygının ampirik arayışa baskın olduğu durumlarda kapanmakta, buna karşılık, doğruyu arama sorunsalının öne çıktığı, dün ile yarın arasında bir simetrisinin olmadığı (indeterminizm) anlayışı benimsendiğinde ise açılmaktadır. İktisat biliminin indeterminizme fizik ve diğer fen biliminden daha erken kavuştuğu ileri sürülebilir. 18. Yüzyılda Cantillon, Condillac, Boisguilbert ve Smith'in bu geleneğin ilk temsilcileri olduğu kabul edilebilir. 19. Yüzyılda ise Ricardo ve takipçileri, kesinliğe ulaşmaya önem veren, geçmiş bilgilerden hareketle geleceğe dönük yasa ve eğilimlerin belirlenebileceğini kabul eden soyut tündengelimci yöntemi benimsiyorlardı. 19. Yüzyılın ikinci yarısında Marx, J.S.Mill, Jevons, Menger, yüzyılın sonlarında Edgeworth ve Marshall'ın eserlerinde formelleştirme kaygısı yer yer öne çıksa da iktisadi hadiselerin tahlilinde ampirik bakışı benimsediler. Ancak, formelleştirme çabaları içinde yer bulan geçmiş bilgi ve tecrübelerden hareketle geleceğin kontrol edilebilir hata payları ile öngörülebileceği anlayışının, iktisat düşüncesinde olduğu gibi Kant ve onu izleyen felsefi düşüncede de yaygın oluşu, fizikte Newton kuramının olağanüstü öngörme kabiliyetinin çekim kuvveti ile açıklanabilir.

20. Yüzyılda, Einstein'ın, Heisenberg'in katkıları sayesinde fizik biliminde Newton kuramının aşılması, felsefede Viyana Çevresi'nin getirdiği yenilikler, Karl Popper'in Kant düşün geleneğinden yararlanarak pozitivistliğe yönelttiği eleştiriler, 'Açık Evren' yaklaşımının felsefe ve bilim alanlarında hayat bulmasına katkıda bulundu. 1996'da I. Prigogine'in kitabına verdiği isimle, bilimler için *Kesinliklerin Sonu* ilan edilirken, üç asır öncesinden geleceğin açık olduğu felsefi anlayışını kazanan iktisat bilimi bugün paradoksal bir şekilde kesinliğe ulaşma amaçlı geleneğin etkisi altındadır.

İktisat biliminde hakim konumda olan neoklasik iktisat 1980'li yıllardan günümüze, uluslar arası ilişkilerde ABD'nin kazandığı güçlü konuma paralel biçimde, ağırlıklı olarak Amerikanizm'in iktisat düşüncesinde hakimiyetini yerleştirme gayreti ile diğer sosyal bilimlerin kavramlarına, kuramlarına el atarak, daralan kapsama alanını açma arayışına, "toplumsalın iktisadileştirilmesi"ne yöneldi. Yeni Kurumcu İktisat, İktisat ve Hukuk, Anayasal İktisat gibi yeni iktisat dalları bu arayışlar sonucu doğdu. Bu yaklaşıma karşı alternatif tartışmalar ise, iktisadı uygulamalı matematiğin bir alt dalına dönüştüren, kesinliğe yönelme ana eksenini terk etmeyen formel iktisat geleneğinin hakimiyetine karşı felsefi-yöntemsel bir duruş yerine 'iktisadın toplumsallaştırılması' projesini geliştirmeyi denedi.

1946 sonrasında kemikleşen neoklasik iktisadın formel yaklaşımına karşı, öncelikle tümdengelim-tümevarım dengesini benimseyen, geleceğin tahmin edilebilir ancak önceden bilinemez karakterini öne çıkararak, iktisadi düşünce tarihinin erken kazanımlarına sahip çıkmak gerekmektedir. Bu çizgiyi 20. Yüzyıl iktisat düşüncesinde temsil eden Coase, Blaug, Hutchison, Keynes ve Knight'tan hareketle kesinliğe yönelme projesini eleştirmek için iktisat biliminin kara delikleri olarak ifade edilebilecek olan denge, belirsizlik, akılcılık, karar alma süreçlerini, kesinlik sorunsalı yerine doğruyu arama sorunsalı içinde değerlendirme anlayışına dönülmelidir. 'Açık Evren', a priori-a posteriori rekabeti yerine felsefi bütünlüğü, tümdengelim-tümevarım dengesi gibi felsefi-yöntemsel tutuma sahip çıkarak, iktisadın diğer sosyal bilimlerin buluşmasına ya da diyaloguna katkıda bulunmak gerekmektedir.

2. Bilim (İktisat) ve Felsefe Herkese Açık mı?

Bilim ve felsefe veya iktisat ve felsefe ilişkisine iki farklı bakış açısının bulunduğu ileri sürülebilir. İlki, bu ilişkinin ancak uzmanlar ya da 'bilimler' tarafından açığa çıkarılabileceğine inananlar, diğeri ise bilimlere, felsefeye ve aynı zamanda bu iki alanın ilişkilerinin düşünen herkese açık olduğu fikrini savunanlar. Uskula Maki,

“İktisat ve felsefeyi bir arada düşünmek ne kadar zor. Hem iktisat hem de felsefeye dair derin bir bilgiye sahip olmadıkça her ikisini birden, yaratıcı ve kesin bir dil ile ele almak mümkün değil” (zikreden HUTCHISON,2000:45-46n.3)¹.

derken 20.Yüzyılın en önemli düşünürlerinden Karl Popper ise,

“felsefeci olmayan, sağduyularına alışık okuyucuları (ben en çok böylelerinden hoşlanırım)” (POPPER,1982a:120)

diyerek öne çıkarmaktadır; bir başka yerde ise,

“bütün insanlar birer filozoftur. Felsefi problemlerle uğraştıklarının farkına varmasalar da, hepsinin en azından felsefi önyargıları vardır. Bu önyargıların çoğu, doğal diye kabul ettikleri kuramlardır. Bunlar düşünsel çevrelerden ya da geleneklerden gelen kuramlardır... Bu kuramlar, tüm bilimlerin ve felsefelerin hareket noktasıdır. Bunlar, *güvenilir olmayan* çıkış noktalarıdır. Zaten felsefenin çıkış noktası, eleştirel olmayan sağduyunun, güvenilirlikten yoksun ve genelde bozulabilir kanıdır. Hedef, aydınlatılmış ve eleştirel sağduyuya ulaşmak, doğruya daha yakın olan ve insan yaşamına daha az zarar veren bir görüşe varmak” (POPPER,2001:193)

diye düşünmektedir. Bilim ve felsefeye bir ilk yaklaşım olarak bu iki farklı tutumdan ikincisi benimsenerek, ulaşılamazlık veya uzmanına bırakmak önyargısı mutlaka aşılmalıdır.

3. Kesinliğe Ulaşmak mı? Doğruyu Aramak mı?

Bilim ve felsefe doğruyu ya da hakikati arar. Doğruyu aramanın yolu hadiselerle, olaylarla bağ kurmayı gerekli kılar. Düşüncemizle gerçek dünyayı kavramak üzere aklar dokuruz, ya da kuramlar geliştiririz. Ama ağırları ne kadar sıkı dokursak dokuyalım, kuramlarımızı ne kadar rafine hale getirirsek getirelim gerçeği tam olarak yakalayamayız (POPPER,1982b:42). Doğruyu arama, doğruya saygı duyma Kant düşünce geleneğinin özünü oluşturur

¹ Bu fikri önemseyen Hutchison İngiltere’de bir veya iki öğrencinin “İktisat ve felsefenin sınır bölgesi üzerine cesaretle eğildiklerini işitmek son derece teşvik edicidir” (2000:46n.3) diye yazarken her iki alanda birden çalışmanın ayrı bir uzmanlığı gerektirdiğini ima etmekteydi.

(KANT,t.y.:226)². Doğruyu aramanın yolu eleştirel akli devreye sokmaktır. Önce kendi düşünce ve yazılarımızı, sonra hadiselerle uyum göstermeyen fikir, kavram ve kuramları eleştirmek gerekmektedir. Kesinliğe ulaşmak, tam bilgiye varmak bilim ve felsefenin amacı değildir. Öncülleri daha eski olmakla birlikte³ II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle ABD’de, bugün de iktisat yazınına hakim olan neoklasik iktisat⁴ doğruya değil, kesinliğe ulaşmayı bir hedef olarak belirledi. Rekabet, kar ve fayda, denge kavramları hep kesinliğe görece tanımlandı. Rekabetin *tam* olduğu koşullarda aktörlerin gelir ya da maliyet kısıtları altında kar ve fayda azamileştirmesi ölçülebilir olsun ya da olmasın matematiksel kesinliğe referansla ele alınan ön kabullerdir. Tüketici dengesi, firma dengesi ya da genel denge matematiksel kesinliğe ulaşmak üzere formüle edilen kavramlardır. ‘Yeni’ neoklasik arayışlar içinde (un-certainty) ‘belirsizlik’ olarak ifade edilen ya da kesinliğin olmadığı durum da kesinliğe varma sorunsalının dışına taşmamaktadır. Hesaplanılabilir hata payına indirgenen veya nesnel ya da öznel olasılıklarla ifade edilen ‘belirsizlik altında karar alma’ kavramsallaştırması, belirli hata payları (stokastik) ile olsa da, kesinliğe ulaşma hedefi çerçevesinde anlamlıdır.

İktisat biliminde sözü edilen kavramların adını değiştirerek değil, kavramların dayandıkları “kesinlik” sorunsalının doğruya yaklaşma sorunsalına dönüştürülmesi ile hadiselerle bağ kuran tartışılabilir bir gelenek yaratılabilir veya iktisadi düşünce tarihinin daha dikkatli bir takibi ile tarihsel, kurumsal, psikolojik, sosyal, siyasal boyutların ekonomik süreç ile ilişkilendirildiği (HUTCHISON, 1978:320) bu geleneklere geri dönülebilir.

2 Ayrıca bkz.,(POPPER,1968:327n.30).

3 Jevons ve Walras formel iktisadın bugünkü şekillenişinde kısmen pay sahibiydiler. Ancak, özellikle Jevons’ın felsefe ve mantık ile ilgili eserlerinde ‘felsefi yanılabilirlik’ fikrini öne çıkararak, ayrıca iktisat politikalarına yaklaşımında ‘ampirik seçiciliği’ kullanışı ile bu yaklaşımdan büyük ölçüde ayrı düştüğü kabul edilebilir. M.Blaug’a göre ise “şayet Jevons ve Walras bugün hayatta olsalardı matematiğin iktisatçının günlük dilindeki yerini tam olarak alamadığını, ancak gerçekte [formel devrimin] tüm iktisadi uygulamalı matematiğin bir koluna dönüştürdüğünü hayretle keşfederlerdi” (BLAUG, 1999:276).

4 Metnin bütününde kullanılan neoklasik iktisat nitelemesi 1946 sonrası hakim iktisadi tanımlamak üzere yapılmıştır. 1946 öncesinde örneğin Marshall, Pigou gibi iktisatçılar, ‘neoklasik’ olmalarına karşın ekonomiye, ekonomik ilişkilere ve iktisat politikalarına bakışları 1946 sonrasındaki neoklasik iktisatçılardan çok farklıydı. Bu farklılık için bkz., (BLAUG, 2001); (HUTCHISON, 1981).

4. 'Ders Kitabı İktisadı', 'İktisat (Politik İktisat)' ve 'İktisadi Düşünce Tarihi', Felsefeye Açılım Hangisi ile Mümkün?

Günümüzde 'ders kitabı iktisadı' olarak nitelendirilebilecek olan 'economics' ile iktisadi düşünce tarihi alanları arasındaki en önemli farkın⁵, ilkinin kesinliğe yönelen tutumuna karşın, ikincisinin doğruyu keşfetmeye yönelik görüş ufku ile felsefeye açılabilmesidir. İlk adımda, kesinlik arayışının değil, doğru (hakikat) arayışının *iktisadi düşünce tarihini*, iktisattan (economics) farklı bir alana yerleştirdiği açıktır. Mark Blaug'un ifadesi ile "İktisadi düşünce tarihi, iktisadın içinde yer alan bir uzmanlık alanı değildir" (BLAUG, 2001:157). Felsefenin, iktisat ya da politik iktisat ile ilişkilendirilmesi, iktisadi düşünce tarihi ve iktisat yöntemi kanalları yardımıyla olmaktadır. Ancak asıl soruya henüz daha yaklaşmadık, niye felsefe iktisatçı için gereklidir? Ya da iktisadın (politik iktisadın) felsefeye başvurması hangi durumlarda ortaya çıkmaktadır?

Bu soruların da başlangıcı felsefi soruların nerede başladığının tartışılması ile ilgilidir. Felsefi sorular; sağduyu veya daha karmaşık durumlarda gözlem, deney veya varsayımların test edilmesi ile çözüme ulaşabilen ampirik (görgül) soruların ve matematik, mantık ile ilgili, kısaca görgül sorularla ilgisi olmayan biçimsel sorular tasnifinin dışında yer almaktadır (MAGEE, 1979a:15). Rahatsız edici bir sorunun açıkça kanıtlanamadığı noktada felsefe başlar (MAGEE, 1979a:18)⁶. "Görgül ve biçimsel disiplinler veya teknikler

5 Bu iki ayrım yanında daha çok Radikal ya da Marxist iktisadın bugün tanımladığı *Politik iktisat* ve Avusturya İktisadından Keynesci ya da Kurumcu iktisada uzanan farklı iktisat okullarını içine alan genel ifadesi ile *iktisat*, kesinlik hedefine yönelmemiştir. Belirli dönemlerde, özellikle formel iktisadın yükselişe geçtiği 1960'lı yıllarda gerek Marxist iktisat, gerekse de Keynesci iktisat içerisinden bazı yaklaşımların bu tutuma yakın düştükleri görülmüştür. Örnek olarak, M. Morishima'nın "Marx'ın İktisadı" ile J.R.Hicks'in Keynes'i IS-LM eğrileri içinde değerlendirme arayışlarının sözü edilen yıllarda büyük bir ilgi ile karşılanması gösterilebilir. *Politik İktisat* ve okulları içinde barındıran *iktisat* yöntem sorunlarının tartışıldığı alanlarda ve karşılaşılan buhran, hadiseleri açıklama ve geleceğe dönük tahminler ortaya koyma kaygısı, okullar arası rekabetin yarattığı ilgi ile *iktisadi düşünce tarihi* ve felsefeye yönelmektedirler.

6 Emin Erişirgil'e göre de "felsefi düşünce 'Hayret' ile başlar. Bu 'şaşma' alemde aydınlatılmadıkça rahat edilemeyen bir takım 'sır'lar görmekten doğar" (ERİŞİRGİL, 1935:4). N. Chomsky'e göre ise "bilimin şimdiye kadar ulaşamadığı, belki de ilkece ulaşamayacağı bir alan...isteme, karar verme, gerekçe ya da *eylemi* seçme soruları karşısına çıktı mı, insanoğlunun bilimi büyük ölçüde çaresiz

içinde ele alınmayan sorunlara genel yanıtlar arayan kişi, bilerek ya da bilmeyerek, felsefeyle uğraşiyor demektir”(MAGEE, 1979a:33). Matematiksel kalıplar yardımıyla veya tecrübe ile deneyle yeterince çözümlenemeyen belirsizlik, denge, akılcılık, karar alma gibi konuların aydınlatılmasında, iktisadi düşünce, felsefeye açılma zorunluluğunu hissetmektedir. Felsefeye açılmak ise, çoğu zaman hangi felsefe ya da hangi filozoflara yönelmek gerektiği sorusunu içinde taşımaktadır. İlk elde karşılaşılabilecek sorun ‘pozitif’ ya da herkes tarafından kabul görebilecek bir alan olmayan felsefenin, nesnellik iddiasındaki bilimle ya da özelde, iktisat ile nasıl bağdaşacağıdır. Ortak payda, doğruluğun (hakikatin) ‘görelî’ olmadığı, doğruya yönelmenin eleştiriyi açıklık ile gerçekleştirebileceği, nesnellığın; bilim insanının tarafsızlığına değil, bilimin konusunun ya da bilimin yönteminin toplumsal ve kamusal niteliğine bağlı olusudur.

5. Geçmiş Olaylardan Hareketle Gelecek Tahmin Edilebilir Ama Bilinemez: İndeterminizm

İktisat bilimi, ‘geleceğin açık’ olduğu, ya da bir başka ifade ile gelecek olayların, geçmiş ve bugünkü bilgilerimize dayanarak tam olarak çıkarsanamayacağı (indeterminizm) fikrine, 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılın başında Boisguilbert ile, 18. yüzyılın ortalarında Cantillon⁷, A. Smith⁸,

kalıyor...bilimin bu konularda söyleyebileceği pek bir şey yok” (MAGEE,1979b: 328).

7 Richard Cantillon (16?? – 1734), doğum tarihi tam olarak bilinmeyen, ölüm tarihi konusunda da çeşitli rivayetler olmakla birlikte, 1734 olarak kabul edilen, unutulmuş bir iktisatçı-düşünürdür. Şah eseri 1755’de ölümünden 11 sene sonra basılmış; ancak eser yayınlandığı dönemde çok büyük ilgi görmemiş; iktisat bilim camiası Cantillon’u W.S.Jevons sayesinde bir asır sonra yeniden keşfetmiştir(HUTCHISON,1990:163).

8 Smith’in 1750’li yıllarda yazdığı ve ölümünden sonra yayınlanan kısaca *History of Astronomy* olarak da anılan *The Principles which Lead and Direct Philosophical Enquiries: Illustrated by the History of Astronomy* (SMITH, 1982:31-105) eserinde Newton’un *Principia*’sından etkilendiği açıklıkla tesbit edilebilmektedir. Smith’in bu etkilenmeyi *The Theory of Moral Sentiments* ve *The Wealth of Nations* gibi eserlerine taşıdığı da muhakkaktır. Ancak, Smith’in model oluşturma, kuram inşa etme gayreti ile yöneldiği Newton’un yöntemi yanında, oluşturulan kuramların, hadiseler ve belirsizliklerle ortaya çıkan çatışmaları “ortadan kaldırmayan aksine bu çatışmayı muhafaza eden” (KATOUZIAN,1980:22) bir düşüncenin de peşindeydi. Bu yönüyle Smith’in Newton mekaniğini ‘gerçeğin kendisi’ olarak değerlendirmekten kaçındığı söylenebilir(BLAUG,1982:51). A. Buğra’nın hem *İktisatçılar ve İnsanlar* adlı eserinde (BUĞRA, 2001:45) hem de “İktisat Siyasete Karşı” makalesinde (BUĞRA, 2002/2003: 30) bu noktaya hiç değinmemektedir. Smith’in iktisadi Newton’un izinde giderek formelleştirme gayreti yanında hiç de marjinal sayılmayacak [aksi görüş için bkz. (BUĞRA,2002/2003:40)] bir düzeyde ‘ucu açık’ bir sistemin de örneklerini veriyordu. A. Buğra’nın, makalesinde, Smith’in şaşırma, sorgulama, hayranlık üçlü duygu-tepkisinden

18. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ise Condillac ile kavuşuyordu. Örneğin Cantillon, çok önceleri yazmış olmasına rağmen 1755 yılında basılan eseri *Essai sur la Nature du Commerce en General*'de tüccarın günlük piyasada çiftçiden “belirli bir fiyat üzerinden [malları] satın alıp, belirsiz bir fiyattan” (CANTILLON, 1952:29) şehirde satabileceğini, tüccarı bu girişime yönlendiren unsurun bu faaliyet sonucunda elde etmeyi umduğu kar olduğunu, ancak tüccarın karının “tüketim malları fiyatlarının şehirdeki dalgalanmalarının önceden belli olmaması nedeniyle belirsiz” (CANTILLON, 1952:29) oluşu üzerinde durmaktadır.

Cantillon'un çağdaşı Newton'un⁹ yer çekimi kuramı ile fizikte 20. Yüzyıla kadar süren hakimiyeti yanında özellikle felsefe üzerinde derin bir tesir yaratmıştır. Newton'un Kant üzerindeki etkisi de büyüktür. Newton'un kuramı sayesinde, örneğin Uranüs gezegeninin konumundaki sapmalar hesaplanabilmiş, henüz keşfedilmemiş bir gezegenin tesbiti olanaklı hale gelmiş, gök cisimlerinin hareketi yanında dünyasal mekaniğin hareketi de açıklanabilmiştir. Kant'a göre, doğadan değil, Newton'un aklından çıkmış olan bu yasalar bilgi kuramına da ışıklar salıyor, güvenilir ve temellendirilmiş bilgiye ulaşıyordu. Kant biraz daha ileriye giderek bu bilgi kuramının *doğru* olduğunu (POPPER, 2001: 51), hatta doğaya hükmetmeye olanak tanıyan bu kuramın *a priori* geçerli olduğunu veya “ilk elde ‘deterministik’ bir kuram olduğunu kabul etti (POPPER, 1982b:48). Bugünden bakıldığında bu yargının doğru olmadığı, Newton'un yer çekimi kuramının deterministik olmadığı kabul edilse de (POPPER, 1990: 24-25) Kant'ın felsefesinde, görüntüler dünyası ya da Doğa – Newtoncu yasalar ile hükmedilen dünya (phenomena) – ile hiç bilinemeyecek olan kendinde şeylerin (noumena) gerçek dünyası birbirlerinden ayrılıyordu.

Kant'a göre zaman ve mekan içindeki dünya ya da Doğa nedensel yasalara tabidir; zaman ve mekan içindeki eylemlerimiz tamamen önceden belirlenmiştir (determinizm); güneş veya ay tutulmasının önceden hesap edilebilmesi gibi önceden bilinir (POPPER,1982b: 48).

Fizikte Newton kuramının olağanüstü öngörme kabiliyetinin çekim kuvvetinden etkilenen iktisat düşüncesi de 19. yüzyılla birlikte James Mill, Ricardo, Senior çizgisinde soyut-hipotetik tündengelimci yöntemi benimsemiştir. Yatırımcının geleceğe dönük kararlarında tam bilgiye sahip

sadece hayranlığa vurgu yaparak diğer iki boyutu dışarıda bırakması kabul edilemez. Smith'de belirsizlik fikrinin daha ayrıntılı bir incelemesi için bkz. (ALADA, 2000: 15-33).

9 Cantillon'un uygulamada bir para sorunu ile ilgili olarak Newton (1642-1727) ile yaptığı görüşmeden yararlandığı için ona müteşekkir kaldığı bilinmekle birlikte, bu görüşmenin ne zaman ve nerede yapıldığı meçhuldür (HUTCHISON,1990: 397n.8).

olduğu postülası ile Ricardo ve düşünce geleneği, iktisadı tamamen kendi iç dünyasında, politik, ahlaki, sosyal boyutlarından soyutlayarak, “yer çekimi ilkesi gibi kesin”(RICARDO, 1952: 204) sonuçları olan bir bilime dönüştürmeye gayret etmişti. Ricardo- James Mill- Senior geleneğinin iktisatta kesinlik sorunsalına ağırlık vererek, geçmiş bilgi ve ön kabullere dayanarak geleceğe dönük yasa ve eğilimlerin belirlenebileceğine inanan anlayışı İngiliz iktisat düşün geleneğinde J. S. Mill ile eleştiriye tabi tutulacak, bu yolla Cairnes, Jevons ve Marshall iktisadına farklı bir yaklaşım kazandırılacaktır. Bir yanda kesinliğe yönelme, diğer yanda doğruyu arama önceliği, kısaca ikili bir felsefi tutum. İngiliz iktisat düşünürlerini daha çok Fransızca’dan okuyan, Almanca yazan K. Marx ise bu geleneğin dışında politik iktisada eleştirel bir yaklaşımı benimsemesine rağmen benzer felsefi ikilem içindedir. Değer kuramı sorunsalını temel aldığı yazılarında, bu yaklaşımın kaçınılmazlığı içerisinde kesinliğe ulaşma arayışına yönelmiş, öte yandan, toplumsal, kurumsal, tarihsel, kısaca ampirik bakış açısı ile sermayenin serüvenini incelediği her adımda doğruyu keşfetme felsefi yaklaşımına yakın durmuştur. J. S. Mill, iktisat kuramı yazılarında tümdengelimciliğe aşırı vurgusunu korurken, Ricardo’nun *tekci* iktisat politikası yaklaşımına (büyüme ya da durgunluk) karşı *çoklu* iktisat politikası seçeneklerine açtığı kapı ile; Jevons’ın, mantık ve yöntem üzerine yazılarında felsefi yanılabilirlik fikrini öne çıkararak, iktisat politikalarına bakışında ‘ampirik seçiciliği’ kullanışı ile iktisadın kuramdan pratiğe yönelişinde gerçekleşmesi kaçınılmaz, önünde durulamaz yasa ve eğilimlere tabi kılınan anlayışı değişiyordu.

Büyük ölçüde, Kuantum fiziğinin gelişimi, Einstein ve Heisenberg’in katkıları, felsefede Viyana Çevresi’nin getirdiği yenilikler ve Popper’in Viyana Çevresi’ne yönelttiği eleştirilerle 20. yüzyılda indeterminizme yönelmiş olan fiziğin ve felsefenin aksine iktisat gelecek bilgisinin geçmiş ve bugünün bilgisinden çıkarsanamayacağı ya da dün ile gelecek arasında bir asimetri olduğu fikrine 18. yüzyılın ilk yarısında çoktan sahipti. Günümüz fen bilimlerinde, belki de I. Prigogine’in kitabına koyduğu başlıkla *La Fin des Certitudes (Kesinliklerin Sonu)*¹⁰ ilan edilirken sosyal bilimlerin bir dalı olan iktisat; özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında, neoklasik iktisadın, Cantillon - Condillac - Boisguilbert - Smith’in felsefi temelleri üzerine değil, hatta J. S. Mill, Jevons, Marshall, Pigou İngiliz ampirik iktisat geleneğinden de uzak, Ricardo’nun soyut - tümdengelimci - hipotetik ve dün ile yarın arasında simetriyi kabul eden determinist yaklaşımını benimsemiştir. İktisat biliminin

10 Fransızca ilk baskısı 1996’da Paris’de (Odile Jacob) yapılan eserin İngilizce çevirisi 1997’de *The End of Certainty* başlığıyla yayınlanmıştır (New York: Free Press).

kendi içinde, farklı okullar yoluyla ve okullardan bağımsız bazı iktisatçıların katkılarıyla (Shackle, Hutchison, Blaug gibi) Socrates'in bağımsız düşünürülük ruhu yaşatılmakla beraber, bu sesler¹¹ iktisadi düşünce evreninde hakim konumda değildir. Paradoksal olan, bir sosyal bilim olarak iktisadın, fen bilimlerine nazaran indeterminist düşünce geleneğini üç asır öncesinden sahiplenmesine karşın bugün gelinen noktada formel iktisadın geleceğe dönük tahmini bilgiyi, kesin – benzeri bilgiye dönüştürmüş olmasıdır. Geleceğin, dünün ve bugünün bilgileri yardımıyla bilinebileceği fikrinin iktisat düşüncesine hakim olması, doğruyu arama ve gerçek olaylarla ilişki kurma endişesini gereksiz hale getirmekte, adeta bir içe kapanma ve bu anlamda ideolojiye dönüşme eğilimine girmektedir. Oysa, tüm bilimlerde, özel olarak da iktisat biliminde determinizm yerine indeterminizm tercih edilmelidir. Böylelikle;

- a. Doğruyu arama projesi bilim insanının öncelikli hedefi haline gelecektir;
- b. Geleceğin açık olduğu ön kabulü sayesinde, geçmiş tecrübe ve birikimler ile bilinmeyen geleceği tahmin ve geleceği şekillendirme çabalarının önü açılabilmekte, kehanetlerin ise önu kapanmaktadır;
- c. Düşünce evreninin açık, bilginin tahmini¹² olduğunun kabulü hem gözlenenin, insanların karar ve eylemlerindeki sorumluluğunu, yaratıcılığını devreye sokmakta, hem de gerçeği anlamak üzere ağlarını sıklaştıran gözleyenin (bilim insanının) sorumluluk ve yaratıcılığını ortaya koymasına ufuk açmaktadır;
- d. İktisadi düşünce tarihi, iktisat kuramları, eleştirileri, insan düşüncesinin ürünleridir. Doğruya, gerçeğe ulaşma çabasının zaman gibi yapay kısıt ve

11 20. Yüzyıl iktisat düşüncesinde, Shackle, Knight, Hutchison, Keynes, Hayek, Davidson gibi yazarlar bilgisizlik ve belirsizliğin iktisadi süreçlerdeki rolü ve önemini irdeleyerek (ALADA,2000) indeterminist yaklaşımı fizik biliminin de ilerisine taşımışlar, daha rafine hale getirmişlerdir.

12 Gelenekselleşme, okullaşma, felsefi tavır alma ve bu tavrı koruma eğiliminin zayıf olduğu düşünce dünyamızdan üç sese kulak verelim: Emin Erişirgil'e göre "ne kadar çok olursa olsun şimdiye kadar müşahedelerimiz de böyle olmuştur hükmünü verdirebilir; fakat her zaman ve her mekanda böyledir, böyle olacaktır hükmünü vermemize kifayet etmez" (ERİŞİRGİL, 1935: 6). İdris Küçükömer'e göre ise, "evren üzerine bilmediklerimiz, halen var oldukları halde bizim ancak zamanla ölçme araçlarımızın gelişmesiyle bulacağımız kuralları değildir" (KÜÇÜKÖMER, 1972: vii n.4). Hilmi Ziya Ülken, Nicolas de Cusa'nın *De Docte Ignorantia* adlı eserine atıfla "yalnız bildiklerimize değil, bilmediklerimize, bilginin etrafını saran 'bilgisizlik' karanlığına bakmak işi daha çok aydınlatır" (ÜLKEN, 1983 : 1) demektedir.

kategorilere bağlı kalmayan hareketi, iktisat düşünce alanının “yaşayan bir dünya”(POPPER,1982c: 186) haline getirmektedir. Oysa, kesinliğe varma endişesini öne çıkaran determinist geleneğe göre düşünce tarihine gerek olmadığı gibi, böyle bir alan önemsiz ve hatta yoktur.

6. Felsefi Tutumların Belirginleşmesi Yöntem Tartışmalarından Önce Gelmelidir

Bilim felsefesi, felsefenin, bilimlerin gelişimine katkıda bulunabileceği önemli kanallardan birisidir. Ancak, felsefi tutumun belirginleşmediği, ya da bu tutumun kesinliğe ulaşma projesi ile örtüştüğü durumlarda, yöntem tartışmaları, Popper, Khun, Lakatos, Feyerabend’in yönteminden hangisinin tercih edileceği ikincil bir sorun haline gelmektedir.

“Herhangi amacı olmayan bir konunun ‘yöntemsel’ sorunları olmayabilir. Amaç yoksa, doğal olarak her şey mubah olabilir” (HUTCHISON, 2000: 72 n.4)¹³.

13 A. Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar* adlı kitabının ikinci baskısına önsözde yaşayan varlık olan iktisat düşüncesinin ve yönteminin, felsefi tutum ya da tavır belirlemeden yoluna devam edemeyeceğini şu özlü anlatımla okuyucusuna aktarıyor: “Kuram değerlendirmelerinde ampirik gerçekliğin yeri...Popper’in yanlışlamacılığı içinde önemli bir yer tutar, Lakatos’un yaklaşımında ‘ampirik içerik’ kavramı yoluyla rol alırken, Feyerabend’in anarşizmin nasıl bir nitelik taşıyacağı hiç belli değil. Sonuç çeşitliliğin güler yüzle korunduğu bir demokrasi ortamı mı olur, yoksa sayısal gücün veya doğrudan doğruya kaba kuvvetin hakim olduğu, sadece sesi en yüksek çıkmanın sesini duyurabildiği, diğer seslerin ise bastırıldığı dayanılmaz bir baskı ortamı mı bilemiyoruz. Ben kendi hesabıma...polemik ustası şarlatanların, karşısındakini dinleyerek ve kendi söylediklerini tartarak konuşanların sesini bastıracağına inanan kötümserlerdenim. Bu yüzden Hutchison’un, Knight’in eleştirilerine verdiği cevapta dile getirdiği kaygıları çok iyi anlıyor ve pozitivistlerin bilimsel tartışmanın değerlerden arındırılabilirliğine ve arındırılması gerektiğine inanmıyorum. Ama ... bu değerlerin açıkça ortaya konulmasını izleyen tartışmanın kuralları olması gerektiğine, bu kuralların korunabilmesinin de nesnel gerçeklikle bağların kopmamasına bağlı olduğunu düşünüyorum” (BUĞRA, 2001: 32-33). S. Divitçioğlu ve kürsüsünün İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde 1970’li yıllarda Sraffa iktisadına, Marx’ın dönüşüm sorununu aydınlatmaya yönelişlerinin bir amacı vardı: Gelir bölüşümü sorununa kuramsal bir çerçeve hazırlayabilmek. 1980’in başında bugün S. Divitçioğlu’nun da kabul ettiği gibi bu yaklaşımların temelsiz, “çıkılmaz sokak” (AKAT, 2001: 54-55) olduğunun anlaşılmasına rağmen belirli bir amaçla ve formel bir çerçeve ile irdelenmeye çalışılması hiç de anlamsız değildi. Bugünden bakıldığında bu araştırma programının, yöntemsel sınımalara açık olmayışı, aşırı tümdengelimci vurgusu ile yüklü denemesi, hata ile sonuçlandı, ama yeni denemelere önemli ışıklar saldı, iz bıraktı. Öte yandan, Türkiye’de son dönemde iktisat yöntemi ya da iktisat felsefesi üzerine yazılmış temel eserleri Türkçe’ye kazandırmak ya da bu eserler üzerine telif makaleler üretmek yerine, ders kitabı yazma anlayışı içinde, herhangi

Günümüz iktisat düşüncesi, 20. Yüzyıl bilim felsefesindeki açılımları, iktisat yöntemi bağlamında tartışmakta belirgin bir yol almıştır. Schlick, Carnap, Wittgenstein gibi Viyana Çevresi düşünürlerinin fen bilimlerindeki gelişmelerden etkilenecek mantıksal pozitivism adı altında 1920'li yıllarda bilim ile bilim olmayan (metafizik) ayırımına yardımcı olabilecek kıstaslarla, bilim felsefesine getirdikleri yenilikler önemliydi. Mantıksal pozitivistlere göre, "mantık ve bilim ölü ya da hastalıklı buldukları düşünsel dokuları kestikleri iki neşterdi"(MAGEE, 1979c: 172-173)¹⁴. K. R: Popper ise Kant'ın felsefi perspektifi ile (HACOHEN, 2000: 6;59) Viyana Çevresi düşünürlerine eleştiriler yöneltti. Popper'in bilim felsefesine getirdiği; kuramların yanlışlanabilir, sınanabilir olması gereği, kuramların sınanabilirliğini, yanlışlanabilirliğini azaltan, eleştirilebilirliğini yok eden yöntemsel kural ve formülasyonların reddedilmesi gereği gibi kıstaslar, Wittgenstein'in kuramların değerlendirilmesinde totolojik ve totolojik olmayan önermeler arasındaki ayırma getirdiği netlik (WITTGENSTEIN,1983) 1930'lu ve 1950'li yıllarda iktisat düşünürleri üzerinde de etkili olmuştur.¹⁵ T. W. Hutchison 1938 yılında yazdığı *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory* adlı eserinde hem Popper'in yanlışlanabilirlik kriterini hem de Wittgenstein'in totolojiye bakışını iktisat modellerinin değerlendirilmesinde kullanmıştır.

Hayek, özellikle Popper'in tesiriyle Mises'in a priorist geleneğini 1937 sonrasında terk etmiş (HUTCHISON, 1981: 217), Friedman, pozitif iktisadın

bir felsefi tutum ve amaç olmaksızın iktisat düşünce ve yöntem tarihçiliğine soyunulmasının bilgilendirme dışında bırakabileceği herhangi bir iz bulunmamaktadır.

- 14 H. Z. Ülken mantıksal pozitivismin bu yaklaşımını şöyle eleştiriyor: "bir yana sırf formel ve gerçekle ilgisiz logico – mathematic hakikati koyuyor, ki kesindir, fakat muhtevastır. Öte yandan, muhtevalı (gerçeğe ait) hakikati koyuyor ki kesin değildir. Bu iki hakikati üst üste yerleştirmesi...eclecticism'i [seçmecilik] doğurmadan başka ne işe yarıyor?" (ÜLKEN,1983 : 8 ve 59).
- 15 Bertrand Russel'in ve G.E. Moore'un Cambridge'de J. M. Keynes'in felsefeye bakışı üzerinde belirleyici olduğu doğru olmakla birlikte Keynes'in felsefeye bakışının Locke, Hume, J. S. Mill, Jevons gibi İngiliz ampirisizm geleneğinin bir devamı olduğu kabul edilmelidir [karşılaştırın (KEYNES,1973a: önsöz) , düşülen tarih 1 Mayıs 1920]. A. Buğra " J. Maynard Keynes yöntem konularıyla hiç ilgilenmedi" (BUĞRA,2002/2003 : 39) derken kanaatimizce BUĞRA,2001 : 256-259 ile bir ölçüde çelişiyor. Keynes'in *A Treatise on Probability*'nin dışında 1921 – 1939 arasında yöntemsel çalışmasının olmadığı fikri tamamen doğru değildir. Örneğin, Tinbergen ile yöntem üzerine süren münakaşaları (KEYNES, 1973b: 299-320), *The General Theory*'de belirsizlik fikrine epistemolojik bir destek arayışı ile yeniden 1921 tarihli çalışmasına atıf yapması (KEYNES, 1973c: 148 n.1) Keynes'in yöntem konularına kapılarını kapamadığını gösteriyor.

yöntemini bu kriterlerden yararlanarak geliştirmiştir¹⁶.1960'lı ve 1970'li yıllarda ise bilim felsefesinde Khun, Lakatos ve Feyerabend'in etkileri parlak olmuştur. Ancak, tüm bu bilime ve özel olarak iktisat kuramlarının olaylarla sınıranabilirliğine kapı aralamaya çalışan kriterler, başta neoklasik iktisat ve diğer okullar üzerinde yenilikçi bir etki yaratamamakla birlikte, yeni bir dalın doğmasına neden oldu: İktisat Yöntemi. İktisat düşüncesinde ortaya çıkan sorunların çözümü için felsefeye açılım çok sınırlı kaldı. İktisat düşüncesinde, felsefeye açılım alanları olabilecek, belirsizlik, denge ve rasyonellik (akılcılık) ders kitabı iktisadında, daha ziyade matematik ve fizik bilimlerinden esinlenmeler ve analogilerle çözümlendirilmeye çalışıldı. Belirsizlik, neoklasik iktisat geleneğinde belirli ihtimal dağılımı içinde ortaya çıkması muhtemel hata paylarına indirgenerek, aktörlerin gözünde öngörülebilir hale getirildi; akılcılık ise piyasa aktörlerinin içinde buldukları koşullara en uygun biçimde uyum sağlama davranışı ile özdeşleştirildi; denge ise, aktörlerin geleceğe dair bilgiye sahip oldukları ön kabulü ile kesinlik sorunsalı içinde tanımlandı.

7. 'Hakim' İktisadın Diğer Sosyal Bilimleri 'sömürgeleştirmesi'ne Karşı Sosyal Bilimlerin Buluşmasında Felsefi Yaklaşımın Önemi

Felsefeye bakışında , kesinlik arayışı ağır basan neoklasik iktisadın 'ders kitabı iktisadı' versiyonu, evrensellik iddiasıyla, zaman ve mekan dışı, siyaset ötesi, toplumsal boyut ötesi ve değerlerden bağımsız kurgusuyla daralttığı alanın, somutta karşılaşılan olayları, buhranları, sorunları kavrayıp, çözüme ulaştırma problematiğini geliştiremediği ve kendi içine kapalı kaldığı belirli hale gelince 70'lerin sonunda başlayan 80'lerle hızlanan yeni bir açılımı denedi. Bilginin, gerek gözlenen aktörler için, gerekse de gözleyen, akıl yürüten bilim insanı için tam olduğu ön kabulü ya da bakışından hareketle neoklasik iktisat, referans felsefi tercihini terk etmeden [kesinliğe ulaşma] diğer sosyal bilimlere doğru 'emperyalistik'¹⁷ bir yayılma, kapsama alanını genişletme, siyaseti izledi. Bu süreç içinde kurumlardan kopuk yapısının getirdiği eksikliği sosyoloji (YILMAZ, 2002/2003 :61-84) kuramlarından

16 Friedman ve Hutchison'ın benzer yöntem kriterlerinden yararlanmış olsalar da, yöneme bakışları arasında önemli farklılıklar vardır (HUTCHISON,1965 : xii-xiv).

17 Her bir sosyal bilimin 'toplumsalı' ya da insanı top yekun kavrama amacıyla diğer sosyal bilim dallarına yayılmacı ya da emperyalist tutumla yaklaşmasını ilk tartışmaya açanlardan biri F. Braudel'dir: "Sosyal bilimlerin her biri emperyalisttir...elde ettiği sonuçları insanı toptan değerlendiren bir bakış ile sergileme eğilimindedir" (BRAUDEL, 1969: 86).

aldığı destekler yanında ‘eski kurumcu iktisat’ ile yaptığı evlilikten ‘yeni kurumcu iktisat’ doğdu. Aynı paralellikte neoklasik iktisadın hukuk (doğan yeni okul : hukuk ve iktisat okulu) ve siyaset bilimi (YILMAZ, 2001/2002: 101) üzerindeki etkilerinden söz edilebilir.

Ortodoks iktisadın, diğer sosyal bilimlere, yöntem ve felsefeye bakışını değiştirmeden yönelişine veya toplumsalın iktisadileştirilmesine tepkide bulunan yaklaşımlar, alternatifi bu kez tersini deneyerek, ekonominin toplumsallaştırılmasını önermektedirler (MADRA vd., 2002/2003: 135)¹⁸. Hakim ortodoks iktisat, bir bakıma, uygulamalı matematiğin bir alt dalına dönüşmesi, tam bilgi varsayımına sürekli tutunması, akılcılığı¹⁹, dengeyi,

18 Hem formel iktisatta hem de alternatif arayışlarda felsefi ve yöntemsel sorunların çözülmesi yerine bu sorunların uygulama içine taşınması, toplumsal ve siyasal uygulamalar içinde kaybolmasına neden olmuştur (MAGEE, 1979a: 39). A. İnsel de “iktisat ideolojisinin tahakkümünden çıkmak için iktisat simgeselinin yerini alabilecek yeni bir simgesel üretmek gerekiyor” (İNSEL, 2000: 33) derken iktisadi düşünce tarihi birikimini azımsadığı intibasını veriyor. Bir başka yerde ise, “kendi kendine yeterli ve evrensel bir bilim olarak değil de, özgül bir toplumsal – tarihsel tahayyülün tasarımı olarak ele alınması gereken iktisat kuramı da iktisadi kalkınma çözümlerinin ihtiyaç duyduğu antropoloji, tarih ve sosyoloji kökenli kavramlarla zenginleşebilir, kendini yenileyebilir” (İNSEL, 2000: 171-172) derken eğer iktisat bilimini diğer sosyal bilimlerle ortak bir hedef doğrultusunda buluşma gereğini ifade ediyorsa bu tutum desteklenmelidir, ancak “kavramlarla zenginleşme”nin, bu yolla öngörme olanaklarının genişletilmesinin bugün bir anlamda eleştirilen hakim neoklasik iktisadın yöntemi olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca, İnsel’in “yeni bir tahayyüle yönelirken, iktisat kuramının temel varsayımı olan insan davranışlarının kalıplaşmış akılcılığı varsayımını aşmak gerekiyor” (İNSEL, 2000: 172 n.); bir başka çalışmasında “terk edilmesi gereken ikinci kavram, denge kavramıdır” (İNSEL, 1997: 58) tesbitiyle bir anlamda felsefi çözümsüzlüğe yöneliyor: “20. Yüzyılın sonunda, toplumun devrimci dönüşümünü düşünmek için siyasal iktisadın eleştirisini değil siyasal iktisadın bitişini düşünmesi gerekir” (İNSEL, 2000: 71). Bu vurguda da açığa çıktığı gibi, iktisadi düşünce tarihi birikiminin yetersiz olduğu örtük fikri kabul edilemez.

19 Neoklasik iktisadın ‘kesinliğe ulaşma’ projesine karşı çıkış; akılcılık, denge ve belirsizlik (eksik bilgi) gibi temel kavramların dışarıda bırakılmadan veya terk edilmeden, felsefenin katkısıyla, üzerinde yeniden düşünülmesini, işlenmesini gerektirir. Akılcılığa karşı çıkış akıldışılık, denge fikri yerine sürekli dengesizlik, belirsizliğin nihilist yorumları özellikle 1960’lı yıllarda formel iktisadın yükselişine tepki olarak ortaya çıktı. Ancak, bu çabaların tümü, iktisadi düşünce tarihinde uzun soluklu olamadılar. Akılcılığın, düşünücülüğü olduğu kadar deneyimciliği de içine alacak bir anlama taşınması; denge kavramının ise bilgi üreticisine ve karar birimlerine ulaşan mesajların, taşıdıkları kuram, izledikleri politikalarda değişmeyi zorlamadığı durum olarak anlaşılması; belirsizliğin ise gözleyen ve gözlenenin yanılması sonucu faaliyetini askıya alması, ancak bu durum karşısında yeniden eyleme geçme kabiliyetini harekete geçirmesi ya da kararsızlık sarmalına yuvarlanması hali olarak düşünülmesi ile sadece iktisat için değil tüm sosyal bilimlerin üzerinde uzlaşabileceği ortak bir felsefi açılım üzerinden alternatif projeler konuşulabilir. Bu felsefi yaklaşımın temelinde neoklasik ‘monadik’ insan modelinin olamayacağı açıktır [bkz.. (TEKELİ, 2001: 24-27)]. İ. Tekeli’nin belirttiği gibi, sosyal bilimlerin her disiplininin “insanı eksik olarak temsil eden

belirsizliği kesinlik sorunsalı içinde tanımlamasının getirdiği içe kapanmayı, sosyal bilimlerin diğer dallarını kendine tabi kılarak aşmaya çalışmaktadır. İktisat yazınına *hakim* olmasına rağmen iktisadi düşünce dünyasında sayıca az olmakla beraber heteredoks olarak tanımlanabilecek diğer iktisat okul ve yaklaşımları tarafından sürekli eleştirildiğinden *hükümran değildir*. Sorunun, felsefi – yöntemsel boyutu dışarıda bırakılarak ve hakim ortodoks iktisadın yaklaşımını ters yüz ederek çözüme ulaşılabileceği düşüncesinin Hegelci olduğu kabul edilebilir. Hegel'in "akla uygun olan gerçek olmalıdır" (POPPER, 1982a: 119) ön kabulü ile felsefi tutumları ters yüz ederek, doğruluğun görelisi olduğu fikrine zemin hazırlayan anlayış reddedilmelidir.

Zıt olana yönelme, ters yüz etme gibi felsefi cambazlıklar yerine doğru (hakikat) arayışının sosyal bilimleri açma, buluşturma, birlikte hareketine ön ayak olabilecektir. Felsefeye getirilen açıklık, dil sorununa kilitlenmenin açılması, bilim – metafizik ayrıştırması için sahip olunan kriterler, tümdengelim – tümevarım zıtlığı yerine her iki yöntemin ayrılmaz bütünlüğü ve dengesinin yeniden öne çıkması, a priori – a posteriori felsefi rekabeti yerine, felsefi bütünlüğünün ortaya çıkarılması²⁰, indeterminizmin tüm bilimler açısından önünün açılması 20. Yüzyılın kazanımlarıdır. Bu kazanımlar kesinlik arayışı yerine doğru arayışına katkıda bulunabilecek gelişmelerdir. İktisat düşüncesinin bugün ulaştığı kıvam, hakim ancak hükümran olmayan ortodoks iktisadın kullandığı yöntemin reddedilmesi, temel varsayımların terk edilmesi, geleceğin geçmişe ve bugünkü bilgiye dayanılarak belirlenebileceği fikrinin dışlanması, indeterminizmin yani 'geleceğin açık' olduğu anlayışına sahip çıkacak güç ve bilinçtedir.

bir model kullanacaktır. Sorun temsilin eksik olmasında değil, bu eksik temsilin nasıl kullanıldığında" (TEKELİ, 2001: 30). G. Irzik ve A. Buğra ise insanı ihtiyaçları ve potansiyelleri itibarıyla tanımlayan bir varsayımı temel almaktadırlar: "Tam bir insan olmaya yaklaşmak" (IRZIK/ BUĞRA, 2001: 38). Yazarlar söz konusu ihtiyaçların ve potansiyellerin "ucunun açık" (IRZIK/ BUĞRA, 2001: 40) olduğunu vurgulayarak, dikkatleri indeterminist bir forma çekerken son derece yerinde bir tesbitte bulunmaktadırlar. Ancak, "tam bir insan olmaya yaklaşmak" iktisat düşüncesinde daha doğrusu sosyal bilimlerde temel alınabilecek gerçekçi bir postüla olarak görünmemektedir. Bu 'ahlaki – ideal' hareket noktası yerine, 'zor karşısında hayatta kalma çabası içindeki insan', ihtiyaçlarını ve potansiyellerini belirsizlikler karşısında idame ettirmeye veya dönüştürmeye çalışan insan, eksikliğine rağmen daha gerçekçi bir başlangıç model olabilir. Böyle bir hareket noktası felsefeye ihtiyacı ve ona bir yön vermeyi de ortaya koymaktadır: "Yaşamla başa çıkma kaygısıyla bunalım'a yönelen felsefe...bunalım üzerinde merak gideren, eylem yönergeleyen, duyu dengeleyen bir takım yaşama bilgileri derlemeye önemle sarılır" (UYGUR, 1989: 285).

20 "A posteriori olan her şey, kendimizin a priori olarak icat ettiklerimizden yapılan seçmelerdir" (POPPER, 1999: 46, vurgu orijinal).

İktisat biliminde bu felsefi tutumun yaşaması için mücadele edilmesi, bilim insanının hayatta kalmak için deneme – yanılma süreci içinde fikir üretme, araştırma çabasını yoğunlaştırması, aynı felsefi tavrın diğer sosyal bilimlerde de ortaya çıkması ile mümkün olacaktır. Bilim dallarının kesinliğe ulaşma ve belirlenimci tavırları ile birbirlerini sömürgeleştirme arayışları yerine, ortak felsefi – yöntemsel tavır ile sosyal bilimlerin bütünleşmesi, buluşması yapılabilir görünmektedir (BRAUDEL, 1969: 87). Sosyal bilimlerin buluşması ve diyaloga kavuşmasının anahtarı sosyal bilimlerin olaylar, buhranlar, zor ve sorunlarla ilişkisini hiç kopartmayan ve sürekli çözüm arayan anlayışın hakim kılınmasıdır. Gulbenkian Komisyonunun sosyal bilimlerin yeniden yapılanması için hazırladığı *Sosyal Bilimleri Açın* (WALLERSTEIN vd.,1996) vurgusuyla simgeleşen rapor tam da bu anlayışın pekiştirilmesine yönelik bir adımdır.

Kaynakça

- AKAT, A. S. (2001), "Sencer Divitçioğlu: 'Benim Derdim Bilinmeyen Şeyleri Çözmek'," *Cogito : Şakanın Sırası Değil*, 26 (Bahar).
- ALADA, A. D. (2000), *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik* (İstanbul: Bağlam Yayınları).
- BLAUG, M. (1982), *La Methodologie Economique* (Paris: Economica) (Çev.:A ve C. Alcouffe).
- BLAUG, M. (1999), "The Formalist Revolution or What Happened to Orthodox Economics after World War II?," BACKHOUSE, R.E. / CREEDY, J. (der.), *Essays in Honour of D.P. O'Brien*(Cheltenham - Northampton, MA: Edward Elgar).
- BLAUG, M. (2001), "No History of Ideas, Please, We're Economists," *Journal of Economic Perspectives*,15/1 (Kış).
- BRAUDEL, F. (1969), *Ecrits Economiques* (Paris: Champs Flammarion).
- BUĞRA, A. (2001), *İktisatçılar ve İnsanlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı).
- BUĞRA, A. (2002/2003), "İktisat Siyasete Karşı," *Toplum ve Bilim*, 95 (Kış).
- CANTILLON, R. (1952), *Essai sur la Nature du Commerce en General* (Paris).
- ERİŞİRGİL, E. (1935), *Kant'tan Parçalar* (İstanbul: MEV Yayınları).
- HACOHEN, M. H. (2000), *Karl Popper: The Formative Years 1902 - 1945, Politics and Philosophy in Interwar Vienna* (Cambridge - New York: Cambridge University Press).
- HUTCHISON, T. W. (1965), *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory* (New York, 2. Baskı).
- HUTCHISON, T.W. (1978), *On Revolution and Progress in Economics* (Cambridge: Cambridge University Press).
- HUTCHISON, T.W. (1981), *The Politics and Philosophy of Economics* (Oxford: Basil Blackwell).
- HUTCHISON, T. W. (1990), *Before Adam Smith: The Emergence of Political Economy, 1662-1776* (Oxford: Basil Blackwell).
- HUTCHISON, T. W. (2000), *On the Methodology of Economics and the Formalist Revolution* (Cheltenham - Northampton, MA: Edward Elgar).
- IRZİK, G./ BUĞRA, A. (2001), "İnsan Doğası, İnsan İhtiyaçları ve İktisat," *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Sempozyum Bildirileri, Defter ve Toplum ve Bilim Ortak Çalışma Grubu*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı).
- İNSEL, A. (1997), "Neoklasik İktisat ve Modern Toplum," *Toplum ve Bilim*, 72 (Bahar).

- İNSEL, A. (2000), *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi* (İstanbul: Birikim Yayınları, 3. Baskı).
- KANT, I. (t.y.), *Critique de la Raison Pure*, C.1 (Paris: Joseph Gibert) (Çev.: J. Barni).
- KATOZIAN, H. (1980), *Ideology and Method in Economics* (London: Macmillan).
- KEYNES, J. M. (1973a), *A Treatise on Probability* (London: Macmillan).
- KEYNES, J. M. (1973b), *The General Theory and After* (London: Macmillan) (Der.: D. Moggridge).
- KEYNES, J. M. (1973c), *The General Theory of Employment, Interest and Money* (London: Macmillan).
- KÜÇÜKÖMER, İ. (1972), *İktisat İlkelerine Yeniden Bakış* (İstanbul: Sermet Arkadaş).
- MADRA, Y. M./ ÖZSELÇUK, C./ ERÇEL, K. (2002/2003), "Bir Tabu Olarak 'Ekonomi'," *Toplum ve Bilim*, 95 (Kış).
- MAGEE, B. (1979a), "I. Berlin ile Konuşma," *Yeni Düşün Adamları* (İstanbul: MEB Yayınları).
- MAGEE, B. (1979b), "N. Chomsky ile Konuşma," *Yeni Düşün Adamları* (İstanbul: MEB Yayınları).
- MAGEE, B. (1979c), "A.J.Ayer ile Konuşma," *Yeni Düşün Adamları* (İstanbul: MEB Yayınları).
- POPPER, K. R. (1968), *Açık Toplum ve Düşmanları: Hegel ve Marx* (Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları) (Çev.: H. Rızatepe).
- POPPER, K. R. (1982a), "Diyalektik Nedir?," B. Magee, *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı* (İstanbul: Remzi Kitabevi) (Çev.: M. Tunçay).
- POPPER, K. R. (1982b), *The Open Universe: An Argument for Indeterminism* (London - Melbourne: Hutchinson) (Der.: W.W. Bartley).
- POPPER, K. R. (1982c), *Unended Quest: An Intellectual Autobiography* (Glasgow: Fontana Collins, 6. Baskı).
- POPPER, K. R. (1990), *A World of Propensities* (Bristol: Thoemmes).
- POPPER, K. R. (1999), *All Life is Problem Solving* (London - New York: Routledge) (Çev.: I. Camiller).
- POPPER, K.R. (2001), *Daha İyi Bir Dünya Arayışı* (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları) (Çev.: İ. Aka).
- RICARDO, D. (1952), *The Works and Correspondence of David Ricardo*, C.VI (Cambridge: Cambridge University Press) (Der.: P. Sraffa).
- SMITH, A. (1982), *Essays on Philosophical Subjects* (Indianapolis: Liberty Press) (Der.: W. P. D. Wightman - J. C. Bryce).
- TEKELİ, İ. (2001), "Toplum Bilimlerinin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak," *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Sempozyum Bildirileri, Defter ve Toplum ve Bilim Ortak Çalışma Grubu (İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı).
- UYGUR, N. (1989), *Bunalımdan Yaşama Kültürü* (İstanbul: Ara Yayınları).
- ÜLKEN, H. Z. (1983), *Bilim Felsefesi* (İstanbul: Ülken Yayınları, 2. Baskı).
- WALLERSTEIN, I. vd., (1996), *Sosyal Bilimleri Açın*, Gulbenkian Komisyonu (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev.: Ş. Tekeli).
- WITTGENSTEIN, L. (1983), *Tractatus Logico-Philosophicus* (London: Routledge ve Kegan Paul) (Çev.: C.K.Ogden).
- YILMAZ, F. (2001-2002), "İktisatta 'Politik'in Doğası," *Doğu ve Batı*, 17 (Kasım-Aralık-Ocak).
- YILMAZ, F. (2002-2003), "İktisat ve Sosyoloji: Rakip Kardeşlerin Hakimiyet Kavgası," *Toplum ve Bilim*, 95 (Kış).